

УДК 327(73)''20''
DOI: 10.5937/spm86-51394
ORCID: 0009-0005-1824-3398
ORCID: 0009-0009-7518-8603
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 4/2024.
Vol. 86
стр. 7-25

*Данијела Николић**

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет УНИОН – Никола Тесла*

*Виолета Рашковић Таловић***

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет УНИОН – Никола Тесла*

СПОЉНА ПОЛИТИКА САД У 21. ВЕКУ И ПИТАЊЕ МОРАЛА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ

Сажетак

Развој савремених и моћних држава условљен је неопходношћу поседовања и контролисања значајних количина ресурса. Из тежње за увећањем реалне моћи и утицаја на глобалном политичком плану велике силе производе конфликте, сукобе и ратове при том занемарујући моралну димензију и негативне консеквенце донетих одлука. Овај рад има за циљ да укаже на улогу великих сила у покретању ратова за енергенте, са фокусом на прикривање неоимперијалних претензија под маском борбе за људска права и демократију. У том смислу рад је подељен на два дела. У првом делу аутори разматрају феномен рата и моралну оправданост рата кроз анализу етичких перспектива рата. У другом делу рада аутори ће покушати да понуде објашњење на који начин су моћ и политика у служби идеолошког оправдања одлука. Компаративни метод, као и студије случаја користиће као алат у циљу доказивања постављених хипотеза. Намера аутора је да укажу на чињеницу да се ратови за

* Имејл адреса: ninadaca@yahoo.com.

** Имејл адреса: violeta-talovich@mail.ru.

енергенте, као и економски ратови, који укључују економске и политичке санкције, покрећу са циљем деструкције економских потенцијала супарничких економија и држава које се супротстављају одређеним геополитичким интересима великих сила. Оне претварају рат за ресурсе у снажно оружје како би оствариле своје интересе.

Кључне речи: спољна политика САД, етика, морал, морална оправданост рата, неолиберализам

УВОД

Друштвени конфликти су чињеница живота свих историји познатих цивилизација.

Они су последица антагонистичких односа између појединаца, група, народа и култура. Платон је сукобе и рат као њихов најекстремнији вид сматрао „природним стањем народа”, а Аристотел „природним начином стицања имовине”. На тим поставкама касније су се градиле бројне теорије о пореклу, природи и смислу конфликта којим су они посматрани као природна или неизбежна друштвена појава. Насупрот антрополошким, генетичким и другим тумачењима, многи филозофи (Кант, Монтескје, Волтер), сматрали су да се конфликти и ратови могу избећи а да их здрав разум може спречити, док неки савремени аутори посматрају рат као производ вишевековне акумулације последица поступака и одлука које се здраворазумски ипак не могу предвидети (Stanar 2023, 613-628).

„Где има живота, има и личних и друштвених конфликта и има места за акцију људи. Конфликт је, у најужем схватању, увек сукоб супротних мотива... међу појединцима (групама) може водити физичком насиљу, а међу народима – рату” (Кажтез 2019, 707). Рат је првенствено друштвена појава и има наглашену друштвену суштину. Као посебан облик друштвеног сукоба, рат за своје актере увек има супротстављене стране са супротним циљевима и интересима. У тежњи за остваривањем својих интереса, интеракција једног субјекта рата (нације, државе или више удружених држава), у тежњи за остварењем и задовољењем својих интереса, својом активношћу ограничава, омета или онемогућава реализацију интереса другог субјекта (Goati 1978, 324).

Анализирајући историју целокупног човечанства, о рату се мислило и писало од старог века до данас, и он представља производ сазнања целокупне друштвене мисли. У старом веку мисао о рату се заснивала на специфичним одликама тог доба, тачније на постојању класа робовласника и робова. Дакле, није било могуће рат сагледавати целовито. Средњи век је са собом носио нешто другачији спецификум који се односио на доминантну улогу религије у укупном друштвеном животу, па тако и у размишљањима и теоретисању о рату (Кајтез 2009, 43). Рат у новом веку постаје законито право сваке суверене државе. У овом периоду развијене су бројне теорије, писало се много радова на тему рата, развијала се наука о рату. Као комплексна друштвено-историјска појава, рат је настао као производ различитих противуречности које нису решаване мирним путем. С тим у вези рат „представља друштвени процес у коме класе, народи и државе силом покушавају да одбране или насилно остваре своје економске, политичке, класне и друге интересе” (Sakan 2008, 97).

Различити видови друштвених конфликта, ратова, представљају средство за постизање одређених добара које за себе желе конкурентски актери. Том приликом, у највећем броју случајева, занемарује се или минимизира етичка компонента сукоба. У савремено доба нарочито се истиче улога и доминација „колективног Запада” у покретању различитих врста акција са циљем контролisaња територија, енергената, свих видова ресурса неопходних за одржавање доминације на светској сцени утицаја. Историја експлоатисања ресурса од стране Запада под утицајем неолибералне економије има обележје манифестног или латентног економског рата који заправо представља рат за енергенте. У исто време то је рат за опстанак Запада и његове геополитике која се темељи на неолиберализму.

ЕТИКА, МОРАЛ, РАТ

Чињеница која је свеprisутна упућује на констатацију да рат искушава сваку установу у савременом друштву, снагу привреде датог друштва, вредности њеног политичког уређења, мудрост и циљеве спољне политике. Комплексност феномена не умањује, потребу за анализом етичке компоненте рата, напротив. Етика као „философска дисциплина испитује циљеве и смисао моралних хтења, темељне критеријуме за вредновање моралних чина као и

уопште заснованост и извор морала” (Filozofijski rječnik 1965, 120). Морал представља један од облика опстанка човека као друштвено-историјског бића. У том смислу морал у себи садржи одређене обичаје, прописе, смернице, норме као неписане регулативе које се намећу појединцима или групама као облик живота у том друштву. Битно је указати на чињеницу да је у савременом друштву присутан значајан фактор који се односи на утицај личности и друштвену моћ, а које, са друге стране, имају значајне реперкусије на доживљај морала. Још је Маркс писао о томе на који начин новац и капитал претварају немоћ у личну и друштвену моћ: „Колика је снага новца, толика је моја снага. Својства новца су моја својства и суштинске снаге. То што ја јесам и што могу, није, дакле, никако одређено мојом индивидуалношћу. Ја јесам ружан, али могу купити најлепшу жену. Дакле, ја нисам ружан, јер је деловање ружноће њена одбојна снага, уништена помоћу новца. [...] ја сам рђав, непоштен, глуп, али новац је цењен, дакле, цењен је и његов поседник [...] новац је збиљски дух ствари, па како би његов поседник био без духа?” (Marks i Engels 1972, 259). Док се смисао моралног облика опстанка човека у статусу постојећег морала углавном исцрпљује у регулисању међусобних односа одређене друштвене заједнице, како би заједнички живот био могућ и подношљив, оно етичко, са друге стране, усмерено је на прекорачивање постојећег стања у општем смислу. Тиме етика позитивне моменте сваког моралног облика доводи мисаоно до консеквенције. С друге стране је ограниченост, апстрактност и неодрживост морала у претензији да се прошири и важи за све облике човековог опстанка. На разлику између морала и етике указивао је још Аристотел поделом врлина на етичке, које се налазе и реализују у социјалном медијуму, а односе се на морал, и друге, дијаноетичке, које су теоријског карактера и односе се на ум, па се реализују на вишем ступњу, дакле у етичко-теоријској сфери (Filozofijski rječnik 1965, 266).

У контексту теме рада треба напоменути да етичка образложења, којима се покушава постићи оправдање појединих ратова од стране великих сила, истичу чињеницу да није могуће изоловати морал из целине друштвеног деловања. Међународна политика намеће висок интензитет надметања у циљу максимизирања удела у светској моћи, што врло често подразумева да се моћ стиче на рачун других држава. Овакав поглед на међународну политику истиче офанзивни реализам, док је у случају дефанзивног реализма у

питању максимизација безбедности. „Борба за демократију”, „праведни рат”, „хуманитарне интервенције” неки су од средстава којима велике силе прибегавају у обезбеђивању доминантне позиције на светској сцени (Stojadinović 2014, 91). С тим у вези, у међународним односима морал није нужда, не постоје ограничења и забране, па је самим тим и рат ослобођен негативне моралне осуде.

МОРАЛНА ОПРАВДАНОСТ РАТА

Разноликост теорија о рату у већини случајева су логична последица услова и времена у којем су настале. Такође, оне су неминовно оличење владајућих структура, нација, организација, којима су њихови ствараоци припадали (McMahan 2008, 19). Рат је не само друштвено, већ и историјско, филозофско, етичко, психолошко, економско, гносеолошко питање (Kajtez 2019, 725). Етичка теорија разматра суштину рата са становишта добра и зла, групишући радове етичара у три правца: морална осуда и негација рата, морална подршка и одбрана рата као појаве и морална неутралност (прихватање рата као нечег нормалног, природног у друштву).

Морална осуда и негација рата има дугу историју. У савременом друштву она се огледа у радовима пацифиста. Пацифизам је термин који означава неприхватање оправданости рата или учешћа у рату на основу принципа. То је модеран став који се развио током Првог светског рата. Пре тога пацифизам се односио на залагање за мир у општем смислу. Модерни пацифизам стекао је реформистичку продорност која је утемељена у друштвеној филозофији ненасиља (Galtung 1965, 228). Та друштвена филозофија често се изражава у оквирима видова ненасилних акција које су повезане са питањима рата и правде, а историја тог развоја је полазиште за разумевање самог пацифизма.

Заговорници моралне подршке и оправданости рата наглашавају корисност рата, сматрајући рат природним стањем и почетком здравог морала (Sakan 2008, 100).

Етичка перспектива рата у форми реализма истиче политичко деловање засновано искључиво на интересима зарад остваривања политичких циљева, где рат постаје незаобилазни инструмент међународне политике. Међутим, реалистички поглед који оправдава рат као средство за остваривање политичких циљева у међународној политици, одваја се у две струје које подразумевају различите

начине којима се то може постићи. Са једне стране, скептични реалисти сматрају да рат није потребно оправдавати, јер у међународним односима не постоје морални закони, сва средства су дозвољена. Миршајмер истиче да су „међународни односи 'суров свет' у коме нема времена за 'спавање на ловорикама'”, нити наде да ће се стање у будућности променити. О поверењу између људи готово је излишно и говорити. Да би опстале у таквом свету, државе настоје да приграбе што више моћи с обзиром на то да је у таквом стању анархије, где „Бог помаже онима који помажу себи боље бити годзила него бамби” (Miršajmer 2017, 15). Друга струја реалиста истиче да је довољно оправдање за рат постојање државног интереса да се тај рат реализује. „Чак и кад је тај интерес очигледно инструменталан, као што је рецимо омогућавање радне снаге, јефтинијих енергената, улазак на неко ново тржиште, итд. он се поставља као апсолутно и неупитно оправдање за уништавање инхерентних вредности других људи” (Stanar 2021a, 284-285).

Морална неутралност даје предност миру над ратом, али рат доживљава као неминовност са којим се људско друштво сусреће. Присутно је настојање да се спречи рат, али ако то није могуће, значајно је макар умањити његове последице.

Када разматрамо питање моралне оправданости рата неопходно је сагледати све специфичности конкретних ратова, узимајући у обзир да неки ратови могу бити морално оправдани, док други представљају злочин несагледивих размера (Walzer 1977, 15). Теорија праведног рата даје својеврсну могућност промишљања рата као неизбежне појаве у међународној политици, не занемарујући при том страхоте и раздор који са собом сваки рат носи.

Почеци теорије праведног рата везују се за Аурелија Августина и Тому Аквинског, док је најистакнутији савременик Мајкл Волзер. Ова теорија представља вредан инструмент за процену моралне вредности концепта рата, али и појединачних случајева рата. Теорија праведног рата се у својој класичној варијанти састоји из два елемента, *Jus ad Bellum* и *Jus in Bello*, који раздвајају суђење о праведности рата од суђења о праведном ратовању, односно праведном вођењу рата бавећи се питањима који је рат оправдан и шта је оправдано радити у рату.

„Касније је теорија допуњена са још два елемента, *Jus ante Bellum* и *Jus post Bellum* који представљају модерне елементе који суплементушу постојеће језгро дискусијом о томе како оправдано

припремати рат и наравно како га оправдано завршити. Стога, савремену теорију праведног рата чине четири одвојена елемента (два класична и два модерна), хронолошки поређана на следећи начин: *Jus ante Bellum* (модерни елемент) – морално расуђивање припреме рата, *Jus ad Bellum* (класични елемент) – морално расуђивање оправданости рата, *Jus in Bello* (класични елемент) – морално расуђивање начина ратовања и *Jus post Bellum* (модерни елемент) – морално расуђивање начина окончања рата” (Stanar 2021a, 294).

Најцењенији и најистакнутији елемент теорије праведног рата је свакако концепција *Jus ad Bellum* (Stanar 2019, 139). Концепција подразумева шест критеријума међу којима не постоји никаква хијерархија већ су сви подједнако важни. Да би се рат могао назвати праведним мора да испуни сваки од шест критеријума. *Jus ad Bellum* критеријуми су следећи: праведан повод, праведна намера, објава суверена (компетентне власти), пропорционалност, рат као последња опција и могућност победе (разумни изгледи за победу). Као најзначајнији елемент теорије праведног рата, *Jus ad Bellum*, у практичном смислу, указује на значај и одговорност доносиоца политичке одлуке о уласку у рат. Дакле, морална одговорност за доношење одлуке о (не)праведном рату у фокус ставља мали број људи који представљају политичку елиту једне нације и који суштински доносе одлуку о рату (Stanar 2021a, 300).

ТЕОРИЈА ПРАВЕДНОГ РАТА У ПРАКСИ

Теорија праведног рата заузима значајно место у оправдавању војних интервенција. Није усамљен случај да одређене теорије у пракси служе великим силама као средство како би поткрепи-ле одлуке које нису у складу са општим нормама у међународним односима (Perišić 2022, 56). Ако се осврнемо на либералну теорију демократског мира¹, која истиче улогу демократије као кључног фактора у очувању мира, видећемо управо пример покушаја легитимизације доктрине праведног рата и интервенционизам САД. „Америчка стратегија националне безбедности из 1998. године је била заснована на теорији демократског мира, тј. на захтеву да се демократије могу и требају и насилно успостављати у државама где се то оцени да је потребно” (Perišić 2019, 8).

¹ Било каква теорија праведног мира представљала би изузетно опасан нормативни катализатор за рат. Шире у (Stanar 2021b, 87-104).

Асиметрије у међузависности две државе представљају потенцијални извор утицаја за државу која је мање зависна у таквој врсти односа. Степен утицаја великих сила на државе које имају осетљив геостратешки положај изазива последице по комплетну геополитичку ситуацију у свету. Моћне државе попут САД, Француске, Немачке, Русије, Кине имају изражену способност и националну снагу да своју моћ и утицај спроведу и ван својих граница како би променили постојеће геополитичко стање ствари (Bžežinski 2001, 42). Разлози за ширење утицаја великих сила ван својих граница углавном се огледају у омогућавању приступа важним областима, одбијања приступа ресурсима, или управо због приступа ресурсима. Са друге стране, поједине државе делују и као одбрамбени штит за неку виталну државу или читав регион. Мета глобалистичке праксе великих сила најчешће су сви они који се нађу на путу остваривању неолиберализма и стварања профита. Неоимперијални концепт глобализације омогућава реализацију неоимперијалних претензија, а термини који служе у ту сврху, попут „хуманитарне интервенције”, „праведни рат”, „борба за демократију” само су неки из великог дијапазона појмова који служе замагљивању суштине у циљу реализовања механизма контроле ресурса и територија. Контролисање енергетског система водећи је узрок блокирања дипломатских решења на Блиском истоку. Интервенције САД у овом региону представљене су као интервенције усмерене на поспешивање мировног процеса а заправо представљају тежњу Сједињених Америчких Држава да се ситуација на Блиском истоку годинама уназад представи као идеолошки сукоб и проблем са фанатичним екстремистима (Џомски 1999, 79). Сагледавајући историјски контекст овог проблема (Stojadinović 2014, 102) уочавамо да се нафта на Блиском истоку у почетку налазила у рукама Енглеске и Француске, док су им се тек касније придружиле САД и преузеле доминантну улогу на овим просторима. Западни интереси у Персијском заливу темеље се на осигуравању слободног приступа нафти, стално добијање нафте по повољним условима, одржавању одговарајућих аранжмана за инвестирање, спречавање комунизма, какав је био случај за време Хладног рата. Како би све наведено било могуће реализовати не сме се изгубити контрола над регионом. Суштина механизма контроле подразумевала је подржавање слабих и корумпираних владара који ће „спроводити шта им се каже”, који ће обезбедити несметан проток профита.

Блиски исток је регион са дугом историјом нестабилности и сукоба, као и са највећом концентрацијом наоружања на свету. Међутим, „приступ изворима и учешће у њиховим потенцијалним богатствима представљају циљеве који покрећу националне амбиције, мотивишу корпоративне интересе, разбуктавају историјске захтеве, оживљавају империјалне аспирације и потпаљују ривалства на међународном плану” (Vžežinski 2001, 118). Проблем постоји јер је свака од земаља овог региона оптерећена унутрашњим тешкоћама, етничким мржњама а неке су већ уплетене у оружане сукобе са територијалним, етничким или верским разлозима. Иако су Сједињене Америчке Државе сувише далеко да би одржале доминацију у региону Блиског истока, ипак су сувише моћне да не би биле ангажоване.

Као што је већ речено, употреба рата у неким случајевима може бити оправдана, што сигурно није случај са Авганистаном. Напади у којима су 11. септембра 2001. године, четири отета авиона ударила у две знамените америчке грађевине, симбол њене економске, политичке и војне моћи, Светски трговински центар, као и зграду Пентагона у Вашингтону, имали су огромне последице на светску политику. У нападима је страдало 2.996 људи, што представља најразорније нападе свих времена извршене на америчком тлу, а његове последице се осећају до данашњег дана. После ових напада, САД су објавиле такозвани рат терору, извршивши инвазију на две земље, Авганистан и Ирак. Један од америчких одговора на наведене нападе било је и доношење Патриотског закона који је усвојен након напада 11. септембра 2001. године, са циљем драматичног поштравања националне безбедности САД, посебно у вези са страним тероризмом. Генерално, закон је садржао три главне одредбе: проширене могућности надзора органа за спровођење закона, укључујући домаће и међународно прислушкивање, лакша међу-ресорна комуникација како би се савезним агенцијама омогућило ефикасније коришћење свих расположивих ресурса у борби против тероризма и повећане казне за злочине тероризма и проширена листа активности које би се квалификовале као оптужбе за тероризам. Авганистан је нападнут под изговором скривања терориста који се „сумњиче” за наведене нападе (Ћомски 2008, 248). Акценат је био на појму сумњиче. Чак осам месеци након наређења председника Буша по питању бомбардовања ове земље и даље се нагађало о посредној повезаности Авганистана (Stojadinović 2014, 107).

Анализирајући историју Запада уочавамо да је она заправо и историја експлоатисања ресурса који су под утицајем неолиберално оријентисане економије. Да би одржале своју моћ и положај у геополитичком смислу државама су неопходне огромне количине ресурса због којих производе конфликте, сукобе и ратове. Наметање политичких и економских санкција, кроз разне облике ембарга, наметања императивних мера, покрећу ратове за ресурсе са циљем деструкције и девастирања економских потенцијала супарничких економија и држава које се супротстављају одређеним геополитичким интересима неоимперијалних држава.

Сједињене Америчке Државе су једна од држава која је активно примењивала једностране санкције против других држава. Британски ембарго на нафтне производе из Ирана био је прва послератна примена санкција које су директно биле повезане са борбом за енергенте. Након доласка М. Мосадека на функцију премијера, и национализације британске нафтне компаније, Велика Британија је као одговор увела ембарго, који су подржале Сједињене Америчке Државе. Демонстрирајући моћ америчке и британске тајне службе су већ 1953. године, током војног пуча, организовале хапшење М. Мосадека који смештен у кућни притвор, где је остао до своје смрти 1967. године.

Најзначајније санкције, које су битно утицале на целокупан светски енергетски систем, нису увеле Сједињене Америчке Државе и њихови савезници, већ су, напротив, биле уведене против ових земаља. Арапске земље, чланице организације која је била претходница ОПЕК, као и Египат и Сирија, су 17. октобра 1973. објавиле да неће испоручивати нафту државама које подржавају Израел током Јомкипурског рата. Неке од тих држава биле су САД, Велика Британија, Канада, Холандија, Јапан и др. Пад производње нафте и ембарго условили су четвороструко повећање цене нафте током наредне године. Криза је заправо искристалисала зависност земаља увозница од произвођача нафте и подстакла спровођење заједничке политике Сједињених Америчких Држава и њених европских савезника у циљу обезбеђења њихове енергетске сигурности. Једна од првих одлука у овој области била је стварање, у виду противтеже ОПЕК, 1974. године – Међународне агенције за енергетику, иницирано од стране САД у циљу одбране интереса увозника нафте и потребе да се изврши прерасподела нафтних резерви за случај да се криза у снабдевању понови (Вајатовић 2021, 63). Са економског

становишта, уведени ембарго и последични раст цена нафте омогућили су произвођачима нафте да надокнаде губитке од девалвације светске резервне валуте, коју амерички долар представља и данас.

Као добар пример на који начин функционише спољна политика Сједињених Америчких Држава може нам послужити пример Венецуеле. Због огромног богатства, у које спадају највеће резерве нафте после Блиског истока, Венецуела је инвеститорима једна од најпривлачнијих земаља Латинске Америке (Stojadinović 2014, 107). Х. Чавез, председник Венецуеле, је након доласка на власт 1998. године, покренуо процес национализације нафтних компанија које послују у земљи. До 2007. године овај процес утицао је на америчке нафтне компаније, које се нису сложиле са понуђеним условима. Прве санкције у виду ембарга на испоруку оружја САД су увеле Венецуели 2006. године. Од тада се против ове државе и даље уводе нове рестриктивне мере. Под притиском који на Венецуелу константно врше Сједињене Америчке Државе долази до јачања веза између Ирана и Венецуеле.

Политика САД у Европи након 1991. године и распада СССР, углавном је била усмерена на поделу центара моћи. Економска криза у Русији, проблеми суверенитета и крвави рат у Чеченији преусмерили су фокус интереса САД на земље Источне Европе. Почетком 2000-их и постепеним опоравком руске привреде, напори америчких геополитичких стратега усмерени су на суседе Русије, од којих је главни била Украјина, посматрана као својеврсна држава-штит. Према мишљењу Бжежинског (Bžežinski 2001, 89), без Украјине Русија није у стању да реализује своје империјалне амбиције. У Украјини се 2014. године догодио државни удар, услед чега је на истоку земље избио оружани сукоб, а полуострво Крим је ушло у састав Русије. То је био повод за увођење санкција Русији од стране Сједињених Америчких Држава и њихових војно-политичких савезника. Санкције су у почетку биле усмерене на нафтну индустрију земље, ограничавајући приступ руских компанија технологијама за развој морских налазишта у приобаљу, као и технологијама производње нафте из шкриљаца. Суштина санкција најјасније се манифестовала у историји изградње гасовода Северни ток 2. Уведене кроз усвајање одбрамбеног буџета САД који је председник Д. Трамп потписао у децембру 2019. године (Вајатовић 2001, 65), санкције су биле усмерене на бродове-цевопологаче, који полажу морски део гасовода у данским територијалним водама – једином делу

који није завршен због невероватно дуготрајног усаглашавања од стране Данске агенције за енергетику (ДЕА) око захтева пројектне компаније за полагање гасовода. Након што је Русија најавила могућност самосталног довршетка изградње гасовода и пребацивања цевополагача и помоћних пловила до места извођења радова, у Сенату САД је изнет нови предлог закона који подразумева увођење санкција свим компанијама које учествују у осигурању радова и бродова за полагање цеви лукама. Економска позадина овог сукоба истиче амбицију америчких компанија да потисну Русију са европског тржишта природног гаса путем испорука сопственог ТПГ-а.

Треба напоменути да су у протеклих двадесет година санкције постале важан фактор у светској економији и енергетици, без којег ће предвиђање њиховог даљег развоја бити у најмању руку непотпуно, а можда чак и погрешно.

ЕКСПЛОАТАЦИЈА РЕСУРСА – МОРАЛНОСТ ВЕЛИКИХ СИЛА

Остварење доминације која би у основи имала експлоатацију, односно искориштавање ресурса немоћних и сиромашних народа и њихових држава представља један од основних циљева моћних држава. Под утицајем и притиском неолиберално оријентисане глобализације „нови ратови” ће се водити не само око политике идентитета него и у континуираном облику глобалног економског рата и борбе за ресурсе. Рат за ресурсе представља рат на глобалном и локалном нивоу, рат који производи и генерише неолиберална економија моћних држава Запада и њихових институција и корпорација. Потреба за нафтом, водом, минералима, рудом и територијама јавља се као средство реализовања геостратешких и геополитичких интереса. Природна богатства неразвијених држава кроз либерализацију тржишта бивају доступна неолибералним државама, што им омогућава контролу и експлоатацију њихове привреде. Борбу за енергенте не можемо одвојити од експанзије неолиберализма и његових индустријализованих центара моћи (Соорег 2002).

Услед брзог нестајања и велике потрошње ресурса велике силе неретко посежу за ратовима како би их себи обезбедиле. Савремено друштво нам показује да се заправо рат и глобализација паралелно развијају. Развој наоружања и ратови, уводе глобализацију у нову

фазу у којој круцијалну улогу имају мултинационалне корпорације које се отимају за ресурсе. Претпоставља се да се у Ираку налази 8,4% светских резерви нафте, што је пет пута више него што поседују Сједињене Америчке Државе, а 70% светских резерви нафте и природног гаса се налази у Средњој Азији и на Блиском истоку, у потезу од Каспијског мора до Медитерана (Petrović 2021, 14). Те чињенице стављају наведене регионе у позицију „плена”. Неретко се као разлог интервенције САД у овим подручјима истицала потпуна заштита националних интереса Сједињених Америчких Држава у региону, тачније сасвим сигуран приступ и достава нафте из Перзијског залива САД и његовим савезницима. Након инвазије на Ирак, ирачка економија је пала под јурисдикцију америчке војне владе која је, у сарадњи са Париским клубом, ММФ и Светском банком, имала кључну улогу у „послератној” изградњи Ирака.

Уз помоћ ММФ-а, Светске банке и Светске трговинске организације спроводила се и спроводи мирна колонизација држава. Уочавамо да су слободно тржиште и рат међусобно уско повезани, јер када се изјалове унилатерални инвестицијски програми, тада рат уништава оно што нису успели приватизација, дерегулација и реформе.

Војно присуство Сједињених Америчких Држава услед значаја ресурса одређеног региона није карактеристично искључиво за Ирак и Авганистан, већ и за земље бившег Совјетског Савеза. „Америчке војне трупе имају задатак да штите своје економске интересе од Медитерана до Кине, као и на другим значајним подручјима и интересним зонама. На тај начин милитаризација искључиво служи померању граница ‘слободног тржишта’ на глобалном нивоу. У светској економској кризи државни ресурси САД-а се преусмеравају у војне сврхе финансирања војно-индустријског комплекса. У том погледу је снажен легитимитет ‘глобалног система слободног тржишта’; укинута су неки прописи, приватизоване су јавне службе, и у неолибералним државама Сједињених Америчких Држава, Великој Британији и већини земаља Европске Уније, дошло је до реформе правосуђа; правна држава је укинута снажењем новог тоталитарног државног апарата којем немоћно цивилно друштво пружа слаб или готово никакав отпор” (Kovačević 2022, 3).

Источни Медитеран се издваја као још један регион где се, у борби за ресурсе, геополитички интереси Сједињених Америчких Држава, Кине и Русије преплићу. Сирија је, као средиште источног

Медитерана, простор у коме су сукоби за ресурсе снажно испреплетани. За Европу, Сирија би требало да буде транзитна земља за енергенте из различитих праваца. Управо то је био повод за сукобе, рат и разарања. Откривање великих залиха нафте и гаса на овом подручју, условило је сукобе и подстакло борбу Израела, Турске, Кипра, Либана и Ирана. „Сирија би требала да одигра улогу транзитног подручја преко којег би се ресурси транспортовали за Европу. Међутим, рат је то онемогућио. Подаци показују да развијене земље имају 1/5 светског становништва а троше 4/5 светских ресурса. С друге стране, земље тзв. Трећег света имају 3/4 светског становништва, а троше око 20% светских ресурса, што значи да само мали део светских ресурса служи за задовољавање потреба сиромашне већине, а то и јесте еколошка и социјална трагедија нашег доба.

У свету глобалне неолибералне економије, моћне неолибералне државе производе ратове како би опљачкале и отеле ресурсе сиромашних народа и држава оправдавајући свој агресивни експлоататорски и неоимперијални интерес разним семантичким пропагандним манипулативним дискурсима о заштити „људских права” и „демократије”. Примери са Ираком, Либијом и Сиријом, као и многи други ранији, потврђују овај став” (Kovačić 2022, 4).

ЗАКЉУЧАК

Општа је претпоставка да закон треба да буде у складу са моралом, односно да законске забране и дозволе треба да одговарају забранама и дозволама морала општеприхваћеног у људском друштву. У међународним односима, међутим, нарочито у тумачењу великих и моћних држава, ова кореспонденција са моралом не важи. Наше схватање морала о рату и у рату се обликовало вековима и традицијом мишљења познатом као теорија праведног рата. У својим најранијим манифестацијама у античкој и средњовековној мисли, ова теорија је произашла из синтезе хришћанске доктрине и природноправног схватања морала. Намера је била да се морал рата разуме као прилагођавање проблемима који подразумевају сукоб моралних принципа који регулишу односе међу појединцима и да се праведно ратовање доживљава као облик казне за неправде нанесене друштву или држави. Током ове класичне фазе у историји принципи праведног рата су се прилично разликовали од закона рата које данас имамо. Промена у размишљању о нормативним

димензијама рата помогла је да се поставе темељи за развој и институционализацију међународног ратног права од касног деветнаестог века до данас. Проблем настаје, како у тумачењу теорије праведног рата, тако и у тумачењу међународног права уопште, кад их тумаче велике силе.

Праведан повод за покретање најразличитијих интервенција, често упакован у борбу за демократију и заштиту људских права, очување државног и националног интереса, заправо је ништа друго до чиста демонстрација моћи и утицаја на геополитичком полигону. Да би одржале ниво своје моћи државе траже оправдање и моралне доказе оправданости интервенција покренутих зарад очувања „националних интереса”. Неретко су у име „људских права” била угрожена стварна људска права великог броја људи. Овакви ратови добијају нова имена и претварају морални императив у морални релативизам.

Енергетска безбедност је дуги низ година препозната као приоритетни задатак сваке озбиљне државе. Као таква, представља значајан изазов за националне економије водећих држава. У савременом свету енергенти представљају један од најважнијих ресурса. Будући да су природна налазишта недовољна за задовољење великих економија, присутна је борба међу великим силама да се обезбеде довољном количином енергената.

Русија је једина велика сила која има довољно енергената и најважнијих ресурса не само за своје потребе, већ и значајне количине за извоз. То јој даје предност у економском и геополитичком смислу у односу на друге земље Евроазије (Европску унију, Индију, Кину, Јапан) (Ковач 2021, 56). Са друге стране, Сједињене Америчке Државе, поред сопствених резерви најважнијих енергената, имају велики утицај по питању енергетске безбедности у међународним односима, користећи при томе свој утицај у свету. Треба напоменути да резерве најважнијих енергената које поседује САД само делом задовољавају њихове потребе.

Блиски исток представља једну од најважнијих светских регија богату нафтом и гасом, као и Каспијски регион и постсовјетски простор у целини. Контрола над нафтом, гасом и другим ресурсима на Блиском истоку већим делом обезбеђивала је хегемонију Сједињеним Америчким Државама, кроз константно мешање у послове блискоисточних народа и држава, спровођење државних удара и других модела управљања кризама. Потпуно несметано, Сједињене

Америчке Државе су све време очувале стратешко партнерство са најбогатијим државама Блиског истока. Државе које се нису повиновале политици Запада сносиле су последице у виду грађанских ратова, преврата, унутрашњих криза и обојених револуција.

Енергенти су данас снажно политичко средство и узрок различитих врста манипулација, при чему у самом том процесу највише страдају мале и неразвијене државе. Притисак водећих држава Запада и њихове стратегије „обуздавања Русије” условљава успоравање привредног развоја Европе и Русије.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Bajatović, Dušan. 2021. „Modeli tranzicije i predviđanja sistema snabdevanja prirodnim gasom”. Doktorska disertacija, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka.
- Bžežinski, Zbignjev. 2001. *Velika šahovska tabla*. Banja Luka/Podgorica: Romanov/CID.
- Goati, Vladimir. 1978. *Socijalni konflikti u savremenim društvima*. Politička sociologija, Beograd, Radnička štampa.
- Kajtez, Ilija. 2009. *Revolucionarno nasilje, himna slobodi ili apologija zla*. Beograd: Službeni glasnik.
- Kajtez, Ilija. 2019. Sociologija, Beograd, Medija centar, Odbrana.
- Kovač, Mitar. 2021. Energetska bezbednost Evrope i njene refleksije na Republiku Srbiju i Republiku Srpsku, Zbornik radova, Beograd, Evroazijski bezbednosni forum.
- Kovačić, Braco. 2020. „Etika bombardovanja ili bombardovanje etike”. Banja Luka, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, <https://www.scribd.com/document/575765526/Etika-Bombardovanja-Bombardovanje-Etike-2020>. poslednji pristup 10.4.2024.
- Kovačić, Braco. 2022. *Ratovi za resurse*. Banja Luka. https://www.defendologijabanjaluka.com/index.php?option=com_content&view=article&id=206:prof-dr-braco-kovacevic-ratovi-za-resurse&catid=13&Itemid=371 / poslednji pristup 17.4.2024.
- Marks, Karl, i Fridrih Engels. 1972. *Izabrana dela*, tom 1. Beograd.
- Miršajmer, Džon. 2017. *Tragedija politike velikih sila*. Beograd: Čigoja štampa, Udruženje za studije SAD u Srbiji.

- Perišić, Srđan. 2019. *Međunarodni odnosi*. Beograd: Filip Višnjić.
- Perišić, Srđan. 2022. *Geopolitika i Srbi*. Beograd: Filip Višnjić.
- Petrović, Dragan. 2021. „Energetska bezbednost Evrope i njene refleksije na Republiku Srbiju i Republiku Srpsku”. Zbornik radova. Beograd: Evro-azijski bezbednosni forum.
- Sakan, Momčilo. 2008. *Studije mira – polemologija i irinologija*. Banja Luka: Nezavisni univerzitet Banja Luka.
- Stanar, Dragan. 2019. „Pravedan rat – između apologije i obuzdavanja rata”. Beograd: Dobroljublje.
- Stanar, Dragan. 2021a. *Etika međunarodne politike*. Beograd: Dobroljublje.
- Stanar, Dragan. 2021b. „Teorija pravednog mira: implikacije i opasnosti normativne teorije pravednog mira”. *Politička revija*. 2/2021: 87-104, DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6822021.4>
- Stanar, Dragan. 2023. “A ‘Just Cause’ or ‘Just a Cause’: Perils of the Zero-sum Model of Moral Responsibility for War”. *Conatus - Journal of Philosophy*. 8 (2): 613-628. Doi: <https://doi.org/10.12681/cjp.34553>
- Stojadinović, Miša. 2014. *Noam Čovski i savremeno društvo*. Beograd: Institut za političke studije.
- Čovski, Noam. 1999. *Šta to (u stvari) hoće Amerika?* Beograd Institut za političke studije.
- Čovski, Noam. 2008. *Hegemonija ili opstanak*. Novi Sad: Rubikon.
- Filozofski rječnik. 1965. *Filozofska hrestomatija*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Cooper, Robert. 2002. “The Liberal Imperialism”. *The London Observer*, <https://www.theguardian.com/world/2002/apr/07/1> Poslednji pristup 20.4.2024.
- Galtung, Johan. 1965. *On the meaning of nonviolence*. J. Peace Res.
- McMahan, Jeff. 2008. *The Morality of War and the Law of War*, <https://www.philosophy.rutgers.edu/joomlatools-files/docman-files/moralitywar.pdf> последњи приступ 28.4.2024.
- Walzer, Michael. 1977. *Just and Unjust Wars*. New York: Basic Books.

Danijela Nikolić*

*Faculty for International Politics and Security,
University UNION – Nikola Tesla*

Violeta Rašković Talović**

*Faculty for International Politics and Security,
University UNION – Nikola Tesla*

US FOREIGN POLICY IN THE 21ST CENTURY AND THE QUESTION OF MORALITY IN INTERNATIONAL RELATIONS IN THEORY AND PRACTICE

Resume

The development of modern and powerful countries is conditioned by the need to possess and control significant amounts of resources. Out of the desire to increase the real power and influence of the global political plan, the great powers create conflicts, frictions and wars, neglecting the moral dimension and the negative consequences of the decisions taken. This paper aims to elaborate on the role of the great powers in triggering energy wars, focusing on the disguise of neo-imperial ambitions under the guise of fighting for human rights and democracy. With this in mind, the paper is divided into two parts. In the first part, the authors examine the phenomenon of war as well as the moral justification of wars by analyzing the ethical perspectives of war. In the second part, the authors' attempts to explain how power and politics are put at the service of the ideological justification of decisions. The method of content analysis, the analysis of contemporary methods, and case studies are used as instruments to prove the hypotheses put forward. The author's intention is to prove that energy and economic wars, which imply economic and political sanctions, are set in motion with the aim of destroying the economic potential of opposing economies and states that oppose certain geopolitical interests

* E-mail address: ninadaca@yahoo.com.

** E-mail address: violeta-talovich@mail.ru.

of the great powers. They turn the war for resources into a powerful weapon to assert their interests.

Keywords: US foreign policy, ethics, morality, moral justification of war, neoliberalism

* Овај рад је примљен 7. јуна 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.